

*Lise Bernhardt**

Kohærens og kohæsion i hypertexter Om sammenhæng i internettekster

Abstract

This article addresses the concepts of coherence and cohesion in hypertext documents on the Internet. Textual coherence is usually associated with a single, continuous line through the text but the question is whether this also applies to hypertext documents since hypertexts are non-linear. Cohesion, on the other hand, is the grammatical connectedness of utterances and here the question is whether it is at all possible to talk about cohesion in hypertexts since many consider the modules which form the hypertexts as grammatically independent of other modules. Following an initial discussion of these problems I present the kinds of coherence and cohesion phenomena which exist in hypertexts documents.

En hyppigt anvendt metafor for **kohærens** i en tekst er den røde tråd. Afsenderen skaber en rød tråd gennem sin tekst, og det er derefter modtagerens opgave at rekonstruere og følge denne. Men en sådan metafor er bundet til en forestilling om, at en tekst består af en sekventiel rækkefølge af tekstdele, der følger hinanden som perler på en snor, og som modtageren derfor reciperer lineært. Denne forestilling om kohærens er problematisk at anvende i forbindelse med **hypertexter** på internettet, fordi hypertexter er kendetegnet ved deres manglende linearitet. Modtageren vælger selvstændigt sin egen vej gennem hypertexten i stedet for at blive ført fra start til slut af afsenderen.

Mens kohærens er kognitiv og semantisk sammenhæng i en teksts dybdestruktur, er **kohæsion** sammenhæng i det eksplicit ytre i tekstens overfladeniveau gennem først og fremmest formelle, grammatiske midler så som anaforer og konnektorer. Også kohæsionsbegrebet kan være

* *Lise Bernhardt*
Institut for Engelsk, Germansk og Romansk
Københavns Universitet
Njalsgade 128
2300 København S
bernhardt@hum.ku.dk

problematisk i forbindelse med hypertexter, idet den manglende linearitet deler overfladeniveauet op i mindre dele, hvor en manglende fast rækkefølge mellem tekstdele gør det vanskeligt at skabe grammatisk sammenhæng mellem de enkelte dele. På den baggrund vil der i denne artikel blive stillet følgende spørgsmål:

1. Giver det mening at tale om kohærens og kohæsion i forbindelse med hypertexter?
2. Hvis ja, hvilke kohærens- og kohæsionsskabende faktorer optræder ofte i hypertexter?

Artiklen beskæftiger sig først og fremmest med den sproglige side af hypertexterne, idet denne ofte er blevet nedprioriteret i forskningen til fordel for meget overordnede analyser af tekniske og layoutmæssige faktorer.

1. Hvad er hypertexter?

Med internettets udbredelse i løbet af 1990'erne er begrebet hypertext blevet mere og mere aktuelt. Hypertexter er tekster med en ikke-lineær organisation af autonome informationsenheder, her kaldet moduler¹. Et modul kan i nogen grad sammenlignes med et afsnit i en lineær tekst og udgør en afsluttet, semantisk enhed². Ofte er et modul ikke større end et enkelt skærmbillede, hvilket fysisk understøtter forestillingen om en afsluttet enhed. Derudover er et modul en enhed, der er knyttet til en eller flere andre enheder ved hjælp af krydsreferencer, også kaldet links, og aktiveres et sådant link, ændrer computerskærmen sig. Faktisk spiller linking en dominerende rolle i hypertexter.

¹ Der er mange betegnelser for disse individuelle "byggsten" i en hypertext. På engelsk bruges ofte "nodes" eller "chunks", mens der på tysk ofte bruges "informationelle Einheiten". Her anvendes betegnelsen moduler, idet der med dette begreb lægges vægt på selvstændige enheder, som ikke forekommer i en bestemt rækkefølge. Andre betegnelser for moduler er "units", "information units", "information blocks" og "items".

² Hypertexter har visse strukturelle ligheder med andre teksttyper, f.eks. leksika, håndbøger, encyklopædier osv., der også indeholder forskellige muligheder for læserækkefølge til modtagere med varierende interesser og forskellig baggrundsviden, men denne artikel beskæftiger sig udelukkende med tekster på internettet.

Hypertekster er afhængige af en computer og kan på grund af den manglende linearitet ikke meningsfuldt printes ud til et enkelt dokument, da dette ville tvinge en lineær struktur ned over teksten. Det vil sige, at de så at sige er fanget i det elektroniske medium, og ud over de symbolsystemer, som lineære, trykte tekster også indeholder, nemlig skrift, billeder, grafik, tabeller og formler, indbefatter hypertekster også ofte lyd (herunder musik og tale) video og lignende. Man skal dog være opmærksom på, at ikke al form for kommunikation på internettet sker gennem hypertekster. F.eks. findes der også kommunikation via e-mail og via chat. Når man beskæftiger sig med hypertekster, drejer det sig normalt om kommunikation på www (world wide web), hvilket også er tilfældet her.

Lineære tekster indeholder normalt en begyndelse, en midte og en slutning. Her er de enkelte afsnit knyttet sammen med deres umiddelbare naboer som perler på en snor. Hypertekster har derimod ikke én begyndelse, én midte og én slutning på samme måde. Hypertekster har normalt en indgangsportal, men en modtager kan også starte et andet sted i teksten, f.eks. hvis vedkommende har fundet frem til et bestemt modul gennem en søgemaskine og derefter klikker sig direkte ind på modulet via søgemaskinen. I lineære tekster læser modtageren normalt teksten fra øverste venstre hjørne på første side til nederste højre hjørne på sidste side. I hypertekster vælger modtageren selv, i hvilken rækkefølge modulerne reciperes. Dette sker i form af den rækkefølge, han/hun aktiverer links. Den valgte rækkefølge er afhængig af modtagerens individuelle viden og interesser, og således understøtter den ikke-lineære tekstorganisation selektiv læsning. Dertil kommer, at hypertekster som nævnt heller ikke har én slutning. Modtageren vælger selv, hvornår vedkommende er færdig og dermed forlader teksten.

Modtagerens aktivering af links gør, at der i forbindelse med reception af hypertekster opstår en meget større interaktivitet end ved andre skriftlige tekster. På grund af denne større interaktivitet ligner kommunikationssituationen mere den, der foreligger ved mundtlig kommunikation, også selv om afsender og modtager normalt ikke kommunikerer samtidig. Interaktiviteten har indflydelse på selve hypertekstens aktualisering, for mens en lineær tekst er resultatet af mange individuelle valg foretaget udelukkende af afsenderen, indeholder en hypertekst mange mulige aktualiseringer. Modtageren bevæger sig fra modul til modul gennem en fortsat aktivering af links. Det vil sige, at

modtageren selv kreerer sin individuelle aktualisering, og at to eller flere modtagere kan aktualisere forskellige versioner af den givne hypertext. Hyperteksten skabes på denne måde delvist af afsenderen og delvist af modtageren.

Modtageren har således en langt større frihed end ved receptionen af lineære tekster, hvilket dog ikke er uproblematisk. Mens en afsender ved lineære tekster i langt højere grad kan sikre sig, at modtageren læser vigtige pointer i den rækkefølge, der giver mest mening, kan afsenderen af en ikke-lineær tekst ikke på samme måde vide, i hvilken rækkefølge modtageren læser de enkelte moduler. Således kan et enkelt modul have flere ”forgængere” og ”efterfølgere”. Afsenderen mister på denne måde en del af sin ”kontrol” og skaber altså ikke én vej for modtageren, men derimod et sæt af mulige veje. På samme måde interpreterer modtageren hele hypertexten på baggrund af den af ham/hende valgte sti.

2. Er kohærens- og kohæsiionsbegreberne anvendelige i forbindelse med hypertexter?

Kohærens er et centralt begreb inden for tekstlingvistikken og går igen i mange tekstdefinitioner. Det betragtes endda af mange som det dominerende tekstualitetskriterium (f.eks. Beaugrande/Dressler 1981: 5ff) og er i det hele taget et begreb, som spiller en vigtig rolle inden for forskningen i tekstforståelse. Beaugrande og Dressler definerer kohærens som meningskontinuitet (”Sinnkontinuität”) i teksten, og grundlaget for denne meningskontinuitet findes i tekstverdenen, som konstrueres ved hjælp af det eksplicit ytrede samt kommunikationspartnernes kognitive processer (Beaugrande/Dressler 1981: 88f). Kohærens er således ikke en egenskab ved teksten selv, men derimod en kognitiv proces, der er afhængig af modtagerens allerede eksisterende viden samt af vedkommendes interesser, mål, forventninger og lignende.

Eftersom denne artikel beskæftiger sig med, om kohærens- og kohæsiionsbegreberne er anvendelige i forbindelse med hypertexter, er det først og fremmest interessant at se på den modtagersituation, der forekommer, når en modtager ønsker at danne sig et overblik over et helt site (en hel hjemmeside) i modsætning til den modtagersituation, der forekommer, når modtageren kun ønsker at læse enkelte moduler med henblik på at finde helt specifikke oplysninger. Her er kohærensbegrebet centralt, idet det netop er kohærens, den overordnede menings-

sammenhæng, der muliggør, at modtageren skaber sig et samlet overblik over sitet.

Kohærens beskrives normalt uafhængigt af det medium, det kan optræde i. Men ser man nøjere efter, orienterer modellerne over både kohærensplanlægning hos afsendere og kohærensskabelse hos modtagere sig normalt mod lineære tekstsekvenser og deres klart afgrænsede begyndelse, midte og slutning. Spørgsmålet er derfor, hvorvidt et sådant kohærensbegreb kan anvendes på hypertexter. Nogle mener, at det er problematisk overhovedet at tale om kohærens i hypertexter på grund af opdelingen i moduler (f.eks. Kuhlen 1991 og Schmitz 1997), og der findes da også en del problemer i forbindelse med skabelsen af kohærens i hypertexter, som gør forestillingen om kohærens som en rød tråd uheldig³.

F.eks. er det et problem for modtagerens kohærensskabelse, at vedkommende igen og igen bliver tvunget til at vælge, hvilket af de på det tidspunkt tilgængelige moduler han/hun vil fortsætte med. Således er der hele tiden flere forskellige mulige veje, modtageren kan gå ad, og dette gør forestillingen om kohærens som en enkelt rød tråd upassende. Denne forpligtelse til at vælge efter at have læst et enkelt modul reducerer derudover modtagerens opmærksomhed mod selve indholdet i hypertexten. Modtageren bliver således hele tiden afbrudt, og den eneste ”uforstyrrede”, sammenhængende læsning foregår inden for et enkelt modul, ikke mellem moduler.

Et andet problem er, at det i modsætning til ved lineære tekster sjældent forventes af en modtager, at vedkommende reciperer hele hypertexten. Faktisk er det mest almindelige, at modtageren navigerer rundt i hypertexten efter forgodtbefindende, og at han/hun forlader hypertexten, når de søgte informationer er fundet. Dette skaber ligeledes problemer for forestillingen om en klar og tydelig rød tråd, som går igennem en hel tekst.

Et tredje problem er, at hypertexten som et hele forbliver usynlig. Kun et enkelt eller eventuelt nogle få moduler ad gangen kan ses på skærmen. Mens en modtager af en lineær, trykt tekst fysisk kan se, hvor meget materiale der er at recipere, har modtageren af en hypertext

³ Følgende problembeskrivelser bygger dels på egne undersøgelser, dels på Storrer 1999, 2000, 2002, 2003 og Berk/Devlin 1991.

normalt intet overblik over, hvor omfattende hypertexten egentlig er. Dertil kommer, at hypertexter mange gange indeholder mere materiale end en trykt tekst. Den store mængde materiale (der er muliggjort af det elektroniske medium) kan føre til såkaldt "information overload". Informationsmængden kan blive så stor, at det kan medføre, at modtageren lægger fokus på forkerte data, mens den vigtige information bliver overset. Ligeledes kan der ske det, at modtageren "bliver væk" i hypertexten og ikke kan finde hen eller tilbage til de informationer, vedkommende har brug for.

Et fjerde problem er, at hypertexter stadig er en forholdsvis ny kommunikationsform, og at der derfor mangler traditioner for tekstgenrer og deres mere specifikke tekstmønstre. En modtagers kohærensskabelse styres blandt andet af vedkommendes forventninger til en teksts "superstrukturer", det vil sige til de tekstmønstre, der er knyttet til en bestemt genre. Fordi hypertexter er en ny kommunikationsform, er deres udformninger endnu ikke blevet konventionelle, og modtageren har således ikke lige så klare forestillinger om, hvad han/hun kan forvente af hypertexterne, som det er tilfældet med lineære, trykte tekster.

Disse problemer betyder dog ikke, at kohærens som generelt begreb må forkastes, når det gælder hypertexter. Det er stadig muligt at tale om en overordnet meningssammenhæng. Dog bør man omtænke kohærensbegrebet, således at man især på grund af den manglende linearitet, de mange valgmuligheder og det eventuelt manglende overblik ikke længere ser kohærens som én rød tråd, men derimod nærmere som et landkort, som modtageren skal søge at rekonstruere. På samme måde som forskellige byer hænger sammen ved hjælp af veje, er der sammenhænge mellem forskellige moduler ved hjælp af links. Det er erkendelsen af disse sammenhænge, der er afgørende for modtagerens kohærensskabelse.

I mange tekstlingvistiske fremstillinger bliver der skelnet mellem kohærens, der vedrører tekstens dybereliggende, semantiske og kognitive sammenhæng, og kohæsion, der vedrører sammenhæng i tekstoverfladen. Beaugrande og Dressler 1981 definerer kohæsion som

„[...] die Art, wie die Komponenten des OBERFLÄCHENTEXTES, d.h. die Worte, wie wir sie tatsächlich hören oder sehen, miteinander verbunden sind. Die Oberflächenkomponenten *hängen* durch grammatische Formen und Konventionen *von einander ab*, so daß also Ko-

häsion auf GRAMMATISCHEN ABHÄNGIGKEITEN beruht.“
(Beaugrande/Dressler 1981: 3f)

Kohäsion består altså af formelle, grammatiske sammenhænge mellem flere ytringer. Kohäsion kan skabes gennem fonologiske (f.eks. rytme og rim), morfologiske og syntaktiske midler (Vater 2001: 31). Hyppigst er dog de syntaktiske og til dels også morfologiske kohæsionsmidler.

Kohäsion er især interessant, fordi der i tekster foregår en vekselvirkning mellem kohäsion og kohærens. Kohæsive midler optræder normalt på baggrund af en dybereliggende kohærens, det vil sige, at de kohæsive midler kan ses som en indikator for, at en tekst er kohærent. Samtidig leder de kohæsive midler modtageren på vej mod kohærens, det vil sige, at de sproglige midler til at skabe sammenhæng mellem ytringerne hjælper modtageren med at finde en overordnet meningssammenhæng i teksten. Men mange fremstillinger (f.eks. Weingarten 1997) afviser, at der ud over rekurrens (gentagelse af det samme sproglige tegn) kan være tale om kohäsion mellem moduler i hypertekster. Dette skyldes for det første, at de enkelte moduler opfattes som autonome, og for det andet, at skiftet fra et modul til et andet medfører skift af skærm-billede. Det vil sige, at flere moduler i de fleste tilfælde ikke er synlige samtidig, og at modtageren derved ”starter forfra” ved skiftet til nyt modul. Derfor må det enkelte modul være afsluttet, også kohæsivt set. Således forkastes kohäsion som begreb inden for hypertekster. Men ser man nærmere på hypertekster, bliver det klart, at der rent faktisk optræder flere forskellige slags kohæsive midler. Derfor er det muligt at opretholde begrebet, hvilket også vil fremgå nedenfor.

3. Global versus lokal kohærens og kohäsion

Med hensyn til hypertekster må man skelne skarpt mellem lokal kohærens, som er inden for ét modul, og global kohærens, der er en overordnet meningssammenhæng, som indbefatter informationen i hele teksten. Det interessante i forbindelse med hypertekster, hvor modtageren ønsker at danne sig et overblik over hele sitet, er at undersøge den globale kohærens, fordi det er i forbindelse med den ikke-lineære tekstopbygning, at en undersøgelse af kohærens vil adskille sig fra hidtidige undersøgelser af kohærens i lineære tekster. Et enkelt modul er derimod lineært med en begyndelse, midte og slutning i sig selv, og inden for

ét modul må de kohærensskabende midler således antages at være de samme som i lineære tekster.

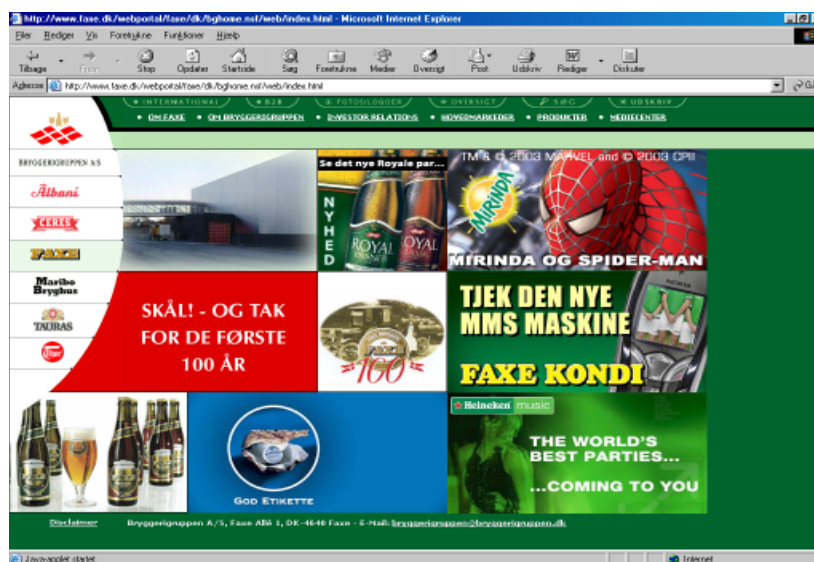
På samme måde kan man skelne mellem lokal og global kohæsion, hvor global kohæsion er sproglig sammenhæng mellem flere moduler, mens lokal kohæsion er sproglig sammenhæng inden for et enkelt modul. I denne forbindelse er det interessant at undersøge, hvilke sproglige midler der optræder for at skabe sammenhæng mellem de forskellige moduler, da disse midler på grund af den manglende linearitet må antages at være forskellige fra sproglige midler i lineære tekster, herunder inden for et enkelt modul i en hypertext.

4. Kohærensskabende midler i hypertexter

Mens en modtager af en lineær tekst bliver ”holdt i hånden” af afsenderen gennem teksten, kræver valgfriheden ved sammenstillingen af modulerne i en hypertext en større indsats af modtageren i vedkommendes skabelse af kohærens, hvor modtageren i højere grad selvstændigt skal skabe sammenhængen mellem modulerne. Ifølge Sperber og Wilsons 1986 relevansprincipper må en modtager gå ud fra, at det, der er udtrykt i en tekst, også er relevant. Dette gælder også for hypertexter. Men hvordan kan en afsender sikre sig, at modtageren får alle de relevante informationer med, som er nødvendige for ham/hende, nu hvor hypertexten er opdelt i moduler?

I en lineær tekst ved afsenderen på hvert sted i teksten, hvilke informationer og referencer der allerede er indført, og således, hvad vedkommende kan vise tilbage til fra det foregående. Dette er ikke tilfældet i hypertexter, hvor afsenderen ikke ved, hvilken vej modtageren går. Modtageren af en hypertext må derfor hele tiden stille sig tre spørgsmål: Hvor er jeg? Hvor vil jeg hen? Og hvordan kommer jeg derhen? (Panurak 1991: 300). I hypertexter er et modul semantisk autonomt (se f.eks. Storrer 1999: 34f og Weingarten 1997: 215), og man kan normalt ikke se flere moduler på skærmen på samme tid. Derfor bliver den tematiske sammenhæng mellem modulerne mere utydelig. Modtageren skal altså være villig til aktivt at søge at skabe kohærens. Dette er naturligvis også tilfældet i lineære tekster – jævnfør Beaugrande og Dresslers acceptabilitetsprincip (Beaugrande & Dressler 1981: 9f) –, men er i højere grad udpræget ved hypertexter. De kognitive krav til modtageren stiger altså ved en hypertext.

Ud over modtagerens kognitive arbejde spiller visse særlige, kohærenskskabende midler en rolle i hypertexter. Bevæger man sig ind på Faxe-bryggeriernes site på www.faxe.dk⁴, bliver man først spurgt, om man er over 18 år gammel. Dette skyldes, at markedsføring af produkter med alkohol over for børn og unge under 18 år er forbudt i Danmark. Svarer modtageren ja, kommer vedkommende ind på Faxe-bryggeriernes indgangsportale. Interessant ved denne indgangsportale er især, at den næsten udelukkende indeholder metakommunikativ information samt billeder. Denne metakommunikative information bruges som middel til at give modtageren et overblik over, hvilke informationer vedkommende kan hente på dette site.

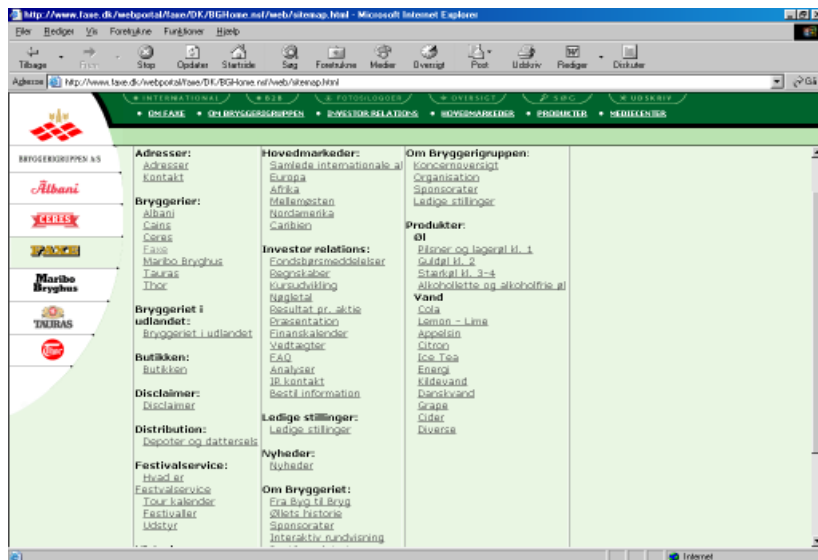

Faxe-bryggeriernes indgangsportale er typisk i sin opbygning, omend der er meget lidt skrift. Helt typisk er den øverste vandrette "bjælke", hvor modtageren med musen kan klikke på f.eks. "Om Faxe" og "Produkter", samt den lodrette "bjælke" til venstre, hvor modtageren kan vælge at læse om et af Bryggerigruppens produkter. Indgangsporta-

⁴ Et site ændrer undertiden udformning. Denne artikels eksempler er hentet fra internettet i april-maj 2005.

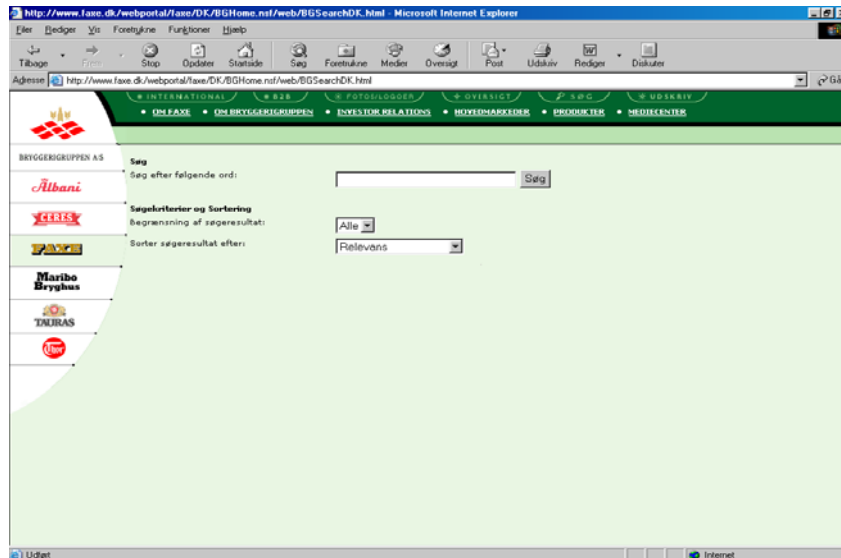
len giver altså ikke informationer om Faxe-bryggeriernes historie, produkter, markeder, investorer eller lignende, men giver derimod modtageren mulighed for via klik med musen at komme hen til sådanne informationer. På denne måde skaber indgangsportalen det første, dog noget overfladiske overblik over hypertextens tematiske og funktionelle struktur og fungerer dermed som en overordnet indholdsfortegnelse.

Vil modtageren til sin kohærens-skabelse have et mere dybdegående indtryk af hele hypertextens samlede tematiske og funktionelle struktur, kan vedkommende klikke øverst oppe på "Oversigt". Her finder modtageren et såkaldt sitemap, som er en visualisering af hypertextens netværk af moduler og links i skematisk form. Sådanne sitemaps findes langt fra på alle sites, men bliver dog mere og mere udbredte:

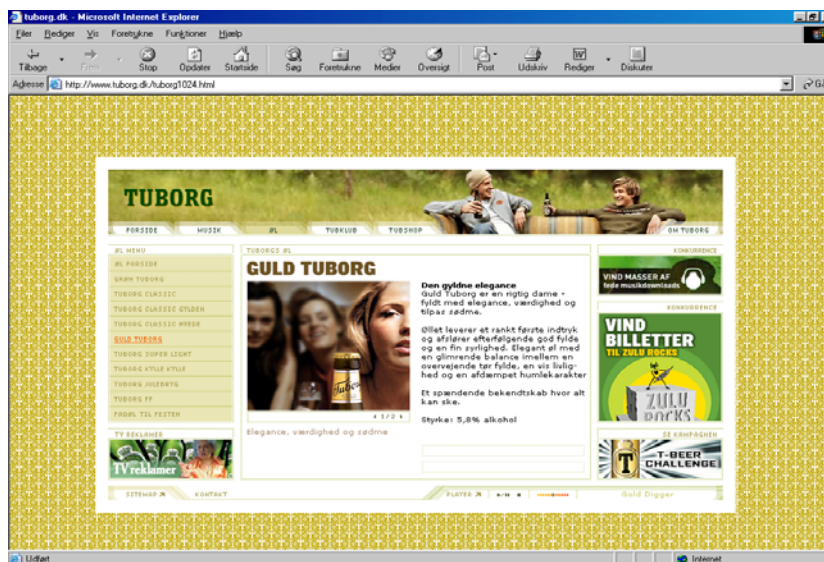
Dette sitemap giver modtageren en mere detaljeret indholdsfortegnelse med både over- og underoverskrifter, og det bliver muligt for modtageren hurtigere og mere effektivt at finde frem til det, vedkommende søger.

En anden form for hjælp til orientering og navigation er hypertextens søgefunktion. Søgefunktioner findes efterhånden på de fleste sites:

En sådan søgefunktion hjælper modtageren med at finde hen til moduler med specifikke informationer, som modtageren selv skønner at have brug for til sin skabelse af kohærens.

En anden type kohærensskabende middel er hjælp til at kontekstualisere aktuelle moduler i forhold til hypertextens samlede struktur. Her kan modtageren via hypertextsystemet få hjælp til at indordne de allerede reciperede moduler i hypertextens samlede struktur. Herved kan modtageren få hjælp til at finde frem til, hvordan et givet modul hænger sammen med resten af hypertexten. På nedenstående eksempel fra Tuborgs site på www.tuborg.dk har modtageren valgt at læse om produktet Guld Tuborg:

Hyperteksten giver her mulighed for at se, hvordan det aktiverede modul om Guld Tuborg er placeret i forhold til den samlede hyperteksts struktur. I øverste vandrette "bjælke" markeres ved hjælp af en ændret farve på fanebladet, at modtageren har klikket på "øl". Derudover viser den lodrette "bjælke" i venstre side, både hvilke valgmuligheder der er inden for fanebladet "øl" og samtidig ved hjælp af ændret skriftfarve samt en understregning, hvilken valgmulighed modtageren har valgt, nemlig i dette tilfælde Guld Tuborg. På denne måde kan modtageren kontekstualisere sit valgte modul, og samtidig er der også det retrospektive element, at modtageren kan finde tilbage til der, hvor han/hun kom fra. Således kan modtageren også finde frem til tidligere reciperede moduler, hvis vedkommende f.eks. har behov for at læse dem igen, eller hvis vedkommende f.eks. vil følge et andet link fra et tidligere modul end det, modtageren valgte i første omgang.

Ovennævnte hjælpemidler er alle metakommunikative og spiller en væsentlig rolle for modtagerens kohærens-skabelse, når modtageren har det mål at danne sig et overblik over hele hyperteksten. Faktisk findes der normalt mere metakommunikativ information i hypertekster end i almindelige lineære tekster, og den metakommunikative information optager endda ofte mere plads på computerskærmen end selve indholdet

af hypertexten. Dertil kommer hypertextens layout, herunder billeder, grafik, lyd og video. Nogle af disse forefindes også i lineære tekster, mens andre er specifikke for hypertexter. Igennem layoutet kan sammenhængen i hypertexten tydeliggøres på den måde, at modulernes indbyrdes relationer bliver klarere.

5. Kohæsi onsskabende midler

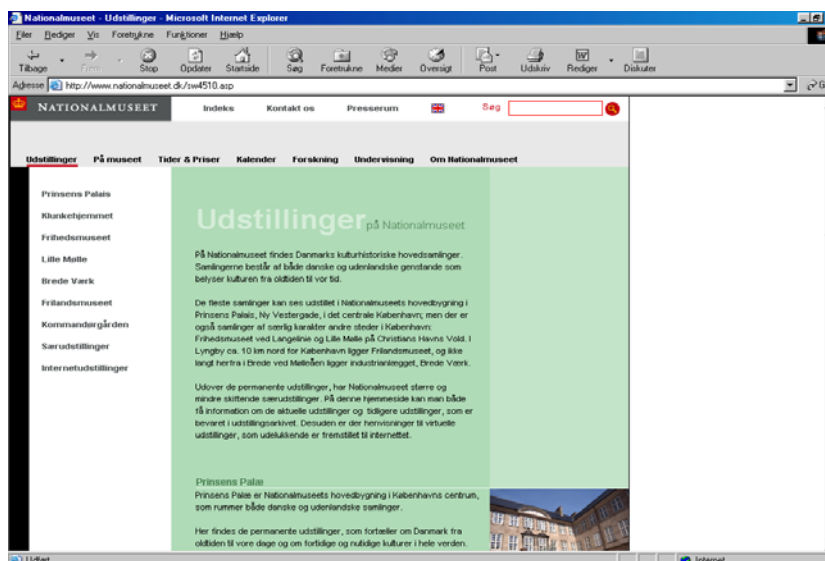
Som nævnt leder kohæsi ve midler modtageren på vej mod en også dybere meningssammenhæng. I en lineær tekst optræder der ofte en lang række kohæsi ve midler såsom proformer, konnektiver i form af f.eks. kausale og temporale adverbier, rekurrens osv. Men i hypertexter opfattes de enkelte moduler principielt som kohæsi vt afsluttede, det vil sige, at de kohæsi ve midler ikke overskrider det enkelte moduls grænse, og at der således ikke kan være tale om global kohæsi on (se f.eks. Weingarten 1997 og Schmitz 1997). Som argument for, at modulerne er kohæsi vt afsluttede, antages det, at modulerne opfattes som autonome, det vil sige, at de bliver betragtet som både semantisk og sprogligt afsluttede og afgrænsede og dermed uafhængige af andre moduler.

Denne forestilling om moduler som kohæsi vt afsluttede går mere eller mindre eksplicit igen i forskningen. Afvisningen af sammenhæng i overfladeniveauet mellem moduler har ført til, at der generelt ikke har været interesse for at undersøge sproglig sammenhæng mellem modulerne yderligere. Der findes dog enkelte fremstillinger, der taler om kohæsi on i hypertexter (f.eks. Storrer 2003), og man kunne nu forvente af sådanne fremstillinger, at de ville indeholde sproglige analyser af hypertexters overfladeniveau. Dette er dog ikke tilfældet. Også disse fremstillinger beskæftiger sig udelukkende med dybereliggende kohæsi onsmidler og taler kun om kohæsi on i generelle udsagn og uden eksempler.

Et enkelt kohæsi vt middel nævnes dog i enkelte fremstillinger (f.eks. Weingarten 1997: 226), nemlig **rekurrens**. Rekurrens er gentagelse af det samme sproglige tegn, hvor det gentagende og det gentagede tegn har samme referens. Mens rekurrens i en lineær tekst ofte opfattes som redundant og kan genere tekstlæsningen på grund af den monotone virkning, virker rekurrens i hypertexter yderst kohæsi onsskabende på den måde, at de selvstændige moduler bliver knyttet sammen gennem fælles sproglige tegn. Faktisk er rekurrens et effektivt, meget hyppigt

anvendt middel, der i langt højere grad forekommer i hypertexter end i lineære tekster. Dette er dog kun tilfældet mellem flere hypertextmoduler, mens rekurrens inden for et modul ikke forekommer i samme grad på grund af modulets lineære struktur. Gentagelser af de samme sproglige tegn bliver altså en måde at knytte moduler sammen, og disse gentagelser bliver mange gange nødvendige for modtagerens overordnede kohærensskabelse i det hele taget, idet gentagelserne gør det klart for modtageren, at de samme entiteter optræder i forskellige moduler og på denne måde binder modulerne sammen⁵.

Rekurrens finder man overalt i hypertexter. På www.nationalmuseet.dk præsenterer Nationalmuseet sig selv, herunder sine udstillinger, priser, forskningsområder osv. Her er det tydeligt, hvor stor en rolle rekurrens spiller i hypertexter. Det sproglige tegn *Nationalmuseet* går i høj grad igen i de enkelte moduler og binder disse sammen på hypertextens overfladeniveau:

⁵ Man kunne på den anden side argumentere for, at rekurrens er et tegn på de enkelte modulers selvstændighed. Dog må rekurrens snarere opfattes som et mere eller mindre nødvendigt middel til at skabe global kohætion, idet substitution, som ellers ville være et oplagt middel, kun i begrænset omfang er muligt (se nedenfor).

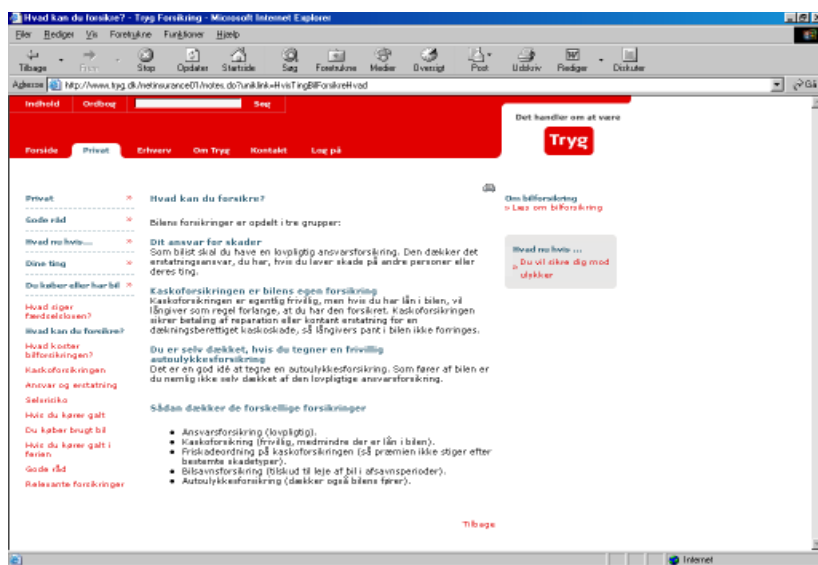
I en lineær tekst ville det sproglige tegn *Nationalmuseet* naturligvis også optræde hyppigt, eftersom teksten er en præsentation af museet, men her ville tegnet sandsynligvis i højere grad blive substitueret med andre sproglige tegn såsom *museet, det, stedet, her* og lignende for at undgå, at teksten skulle virke monoton. Denne mulighed for substitution forekommer ikke i samme omfang i hypertexter (se nedenfor). I hypertexten virker gentagelsen af *Nationalmuseet* i de forskellige moduler derimod ikke monoton, men er et nødvendigt hjælpemiddel til at binde teksten sammen. Blev et modul indledt med tegn såsom *det, stedet, her* eller lignende i stedet for *Nationalmuseet*, kunne modtageren på grund af det manglende overblik over hele hypertexten og på grund af, at kun ét modul optræder på computerskærmen ad gangen, få problemer med at finde en referent til disse tegn⁶.

Når man betragter hypertexters overfladestruktur bliver det klart, at der også optræder andre midler til skabelsen af global kohæsion end rekurrens, og at moduler dermed ikke er kohæsivt afsluttede. Et kohæsivt middel, der ikke burde optræde, hvis modulerne var kohæsivt afsluttede, er brugen af sproglige tegn i **definit form** i begyndelsen af et modul. Den definitive form skaber en sammenhæng med noget tidligere nævnt og giver anvisningen ”Der er noget, som du allerede kender. Søg i teksten efter det” (Linke et al. 1996: 219)⁷. Hvis et modul var kohæsivt afsluttet, ville sproglige tegn i definit form ikke kunne optræde, uden at det sproglige tegn refererede tilbage til et andet sprogligt tegn, der allerede optrådte i samme modul, idet modtageren ikke ville have noget tekst at søge i efter det allerede kendte. Men det hænder i hypertexter, at en entitet, der er blevet introduceret i et modul i indefinit form, undertiden bliver genoptaget i et andet modul i definit form og dermed præsenteres som allerede kendt information i det nye modul, også selv om det er muligt, at dette modul er det første, som modtageren ser, f.eks. hvis vedkommende kommer ind på sitet via en søgning på en søgemaskine og dermed ikke starter på indgangsportalen.

⁶ Det kan dog diskuteres, om ikke de mange gentagelser af *Nationalmuseet* inden for det ovenstående modul virker monotone. Her kunne afsenderen med succes have valgt at substituere.

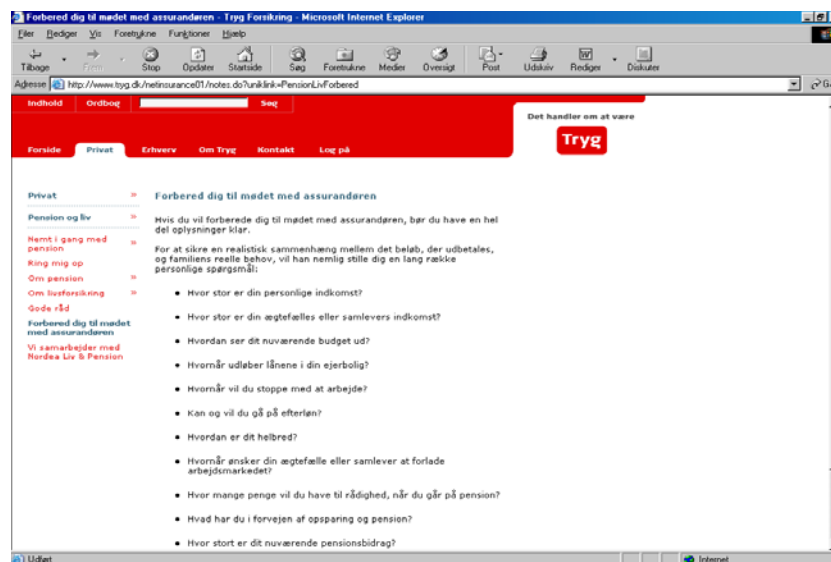
⁷ Derudover anvendes den definitive form ved unika såsom *dronningen, solen* og lignende.

På www.tryg.dk informerer forsikringsselskabet Tryg om sine forskellige forsikringer. Her kan modtageren vælge at læse om bilforsikringer og klikke på linket ”Hvad nu hvis du køber bil”. Gør modtageren dette, kommer modulet ”Hvad kan du forsikre?” frem. Her kan modtageren læse om ”kaskoforsikringen”, hvor der anvendes et sprogligt tegn i definit form, selv om kaskoforsikringen ikke er blevet introduceret tidligere i samme modul. Således refererer dette sproglige tegn tilbage til et sprogligt tegn i et foregående modul, hvor begrebet kaskoforsikring blev introduceret indefinit således: ”Langt de fleste bilejere har også en kaskoforsikring, der dækker skader på bilen. Den er egentlig frivillig, men har du lån i bilen, vil långiver som regel forlange, at du har en.”

Ved anvendelsen af sproglige tegn i definit form i hypertexter spiller begrebet **isotopi** dog en vigtig rolle. Isotopier er en del af en tekstteori, som er udviklet af Greimas 1971, og som befinder sig på et niveau mellem kohæsion og kohærens, hvor der arbejdes med sammenhæng mellem ytringer set ud fra en semantisk synsvinkel. En isotopi består af flere sproglige tegn, der har mindst ét semantisk træk, ét sem, til fælles, og på denne måde kan ordbetydninger binde flere ytringer sam-

men. Når en modtager er inde på et site, der omhandler forsikringer, befinder vedkommende sig samtidig inden for et eller flere semantiske felter. Et site om forsikringer aktiverer mindst en isotopi med det semantiske træk [FORSIKRING]. En sådan isotopi gør det muligt for afsenderen at anvende sproglige tegn i definit form, selv om disse ikke nødvendigvis er blevet introduceret i indefinit form i samme modul. Et eksempel på en sådan forekomst er det sproglige tegn *assurandøren* i nedenstående eksempel fra Tryg's site, hvor *assurandøren* er en del af forsikringsisotopien:

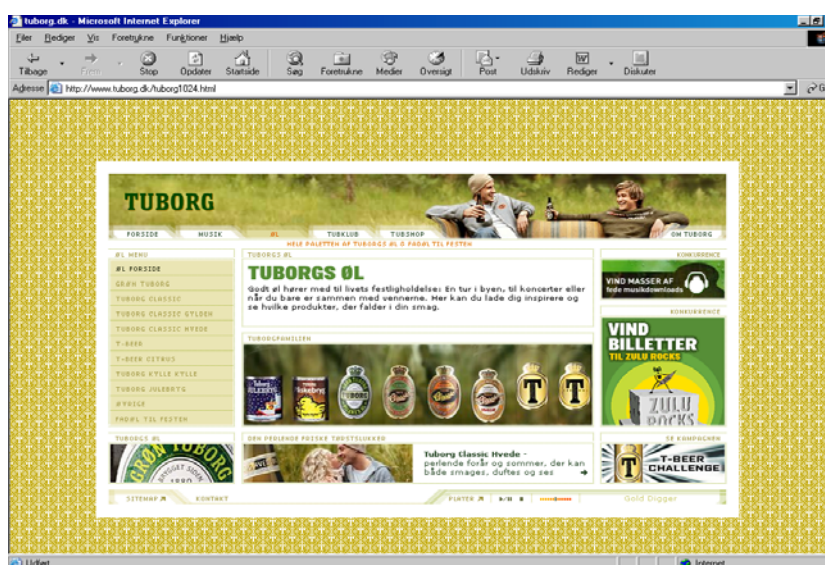

Et andet kohæsivt middel mellem moduler er brug af samme **tempus** i forskellige moduler. Tempus regnes ofte ikke med til de kohæsiionskabende midler⁸, fordi tempus altid er indeholdt i en finit sætning og dermed ikke er afsenderens eget valg. Argumentet for at se tempus som kohæsiionsmiddel er dog, at afsenderen kan vælge mellem flere forskellige tempora og dermed har et valg. Dermed skabes der en sammenhæng mellem ytringer, der indeholder samme tempus, mens tem-

⁸ Beaugrande og Dressler ser dog tempus som et kohæsiionsmiddel (1981: 74ff).

pusskift afbryder denne sammenhæng. Tempus som kohæSIONsskabende middel virker særligt interessant i forbindelse med hypertexter, idet der i de her undersøgte hypertexter findes meget få tempuskift – både inden for et enkelt modul og i særdeleshed mellem flere moduler.

På Tuborg's site står langt de fleste ytringer i hele hypertexten i præsens, og tempus er således med til at skabe global kohæSION mellem de forskellige moduler:

Der er dog enkelte moduler hos Tuborg, der står i præteritum. Her er der tale om en beskrivelse af Tuborg's historie, og præteritum ledsages af andre klare markører af, at der sker et skift tilbage i tiden. Klikker modtageren sig ind på Tuborgs historie, fortæller det første modul – der hovedsagelig står i præsens – at ”her får du en række højdepunkter fra Tuborgs historie”. Denne introduktion markerer således tydeligt, at der nu trædes flere skridt tilbage i tiden. I modulerne, der indeholder selve den historiske beskrivelse, understøttes præteritum derudover af en hyppig anvendelse af årstal:

Et tredje kohæsivt middel er anvendelsen af **deiksis**. Det drejer sig her især om personaldeiksis, hvor den samme deiksisanvendelse normalt går igen i de forskellige moduler. Et typisk eksempel på dette er Trygs site, hvor anvendelsen af personaldeiksis er meget udbredt og på denne måde skaber en sammenhæng i overfladen gennem hele hyperteksten.

Forside - Tryg Forsikring - Microsoft Internet Explorer

Adressen <http://www.tryg.dk/>

Indhold Ordboek Søg

Det handler om at være **Tryg**

Forside Privat Erhverv Om Tryg Kontakt Log på

[» Beregn pris](#)
[» Bestil tilbudd](#)
[» Forsikringer](#)
[» Pension](#)
[» Saml forsikringer](#)

**Hvordan ser en tryg familie ud?
Lad dit barn tegne jeres familie og vind en rejse**

Hvad nu hvis ...
[» du køber bil](#)
[» du skal ud at rejse](#)
[» du køber fritidshus](#)
[» dit liv ændrer sig](#)

Tryg Familie fordele
 Saml dine forsikringer i Tryg Familie, så bliver det både billigere og bedre. Tryg Familie er til dig, der er mellem 29 og 59 år.
[» Tryg Familie](#)

Test dit forsikringsbehov
 Passer dine forsikringer til dit liv? Udfyld oplysninger om dig selv, og se hvilke forsikringer du bør have.
[» Forsikringstest](#)

Bestil TryghedsTjek
 Hos os starter et hvert samarbejde med et TryghedsTjek, hvor vi sammen kortlægger de risiko, som findes i og omkring din virksomhed.
[» Bestil TryghedsTjek](#)

Online adgang
 Få overblik over dine/virkseheds forsikringer
[» Log på](#)
[» Bestil adgang](#)
[» Glemst adgangskode](#)

Tryg
 Klauddalsbrovej 601
 DK-2750 Ballerup
 Tlf. 70 11 20 20
[» Kontakt](#)
[» Tryg Alarm](#)
[» Tryg in English](#)
[» Personoplysninger](#)

» Tilmeld nyhedsbrev

Vi samarbejder med **Nordic**

Udvalgt Internet

Tryg Familie - Tryg Forsikring - Microsoft Internet Explorer

Adressen <http://www.tryg.dk/nelinsurance01/notes.do?urlink=trygfamilie>

Indhold Ordboek Søg

Det handler om at være **Tryg**

Forside Privat Erhverv Om Tryg Kontakt Log på

Privat
[» Tryg Familie](#)
[» Overblik](#)
[» Kontante fordele](#)
[» Trygge fordele](#)
[» Bestil kundemappe](#)
[» Tilmeld](#)
[» Ah abe 2005](#)

Tryg Familie
Hvis du har nogen eller noget at passe på

Tryg Familie - til dig der er mellem 29 og 59 år

Når du samler dine forsikringer i Tryg Familie sparer du 10% på Indbø-, Bø-, Fritidshus- og Villaforsikringen. På Ulykkesforsikringen sparer du hele 15%.

Hvis du er under 29 år og har købt hus eller fritidshus, er du også med.

En rabat er en kontant fordel, som er rar at få. Men der er også en række trygge fordele, som kan øge din tryghed. Fx tilbyder vi psykologisk krisehjælp efter alvorlige hændelser i dit privatliv.

[» Få overblik over forsikringerne og fordelene](#)
[» Læs om de kontante fordele](#)
[» Læs om de trygge fordele](#)
[» Sådan kommer du med i Tryg Familie](#)

Læs faktablad (Pdf)
[» Tryg Familie](#)

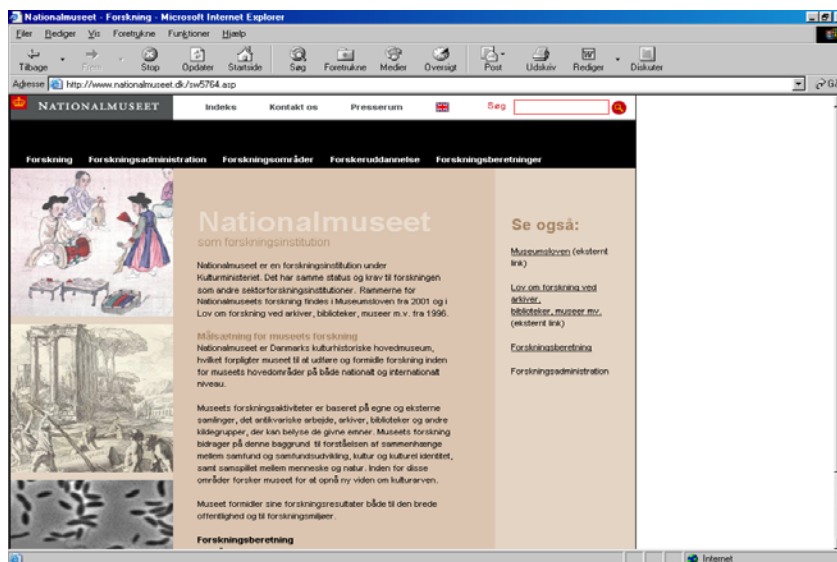
Ring til os
 Hverdage 9-20
 Fredage 9-18
 70 11 20 28

Ansøvningsprogram
 Få ansøvningsprogram med rabat, når du er med i Tryg Familie
[» Ansøvningsprogram](#)

Internet

Når man betragter hypertexter nærmere, bliver det altså klart, at der findes kohæsive midler imellem moduler, og kohæsionsbegrebet bør derfor ikke afvises. Men der findes også kohæsive midler, der er meget typiske i lineære tekster, og som optræder meget sjældent i hypertexter på tværs af flere moduler. Her er der først og fremmest tale om **substitution** både i form af proformer, synonymer, hyper- og hyperonymer (under- og overbegreber). Substitution, hvor et sprogligt tegn bliver genoptaget i en efterfølgende ytring ved hjælp af et andet sprogligt tegn, der ikke er rekurrent, men alligevel har samme referens som det første, spiller en afgørende rolle i lineære tekster, mens det spiller en meget lille rolle for den globale kohæsion i hypertexter. Mens substitution kan optræde hyppigt inden for et enkelt modul og dermed virke som et lokalt kohæsivt middel, er substitution som globalt kohæsionsmiddel altså sjælden. I stedet foretrækkes i høj grad rekurrens, og proformer undgås så vidt muligt. Dette skyldes, at proformer i sig selv ikke har meget indhold (andet end information om numerus, genus og kasus), men at de derimod får deres indhold gennem de sproglige tegn, som de refererer til. Hvis de sproglige tegn, som der refereres tilbage til, står i et andet modul, besværliggøres modtagerens erkendelse af referensen, eller den umuliggøres ligefrem, hvis modtageren ikke har læst det modul, hvor det sproglige tegn optræder.

Et godt eksempel på manglende substitution er det allerede nævnte eksempel med Nationalmuseets site, hvor tegnet *Nationalmuseet* optræder i en meget høj frekvens gennem hele hypertexten, og hvor *Nationalmuseet* ikke substitueres i starten af et nyt modul med andre sproglige tegn såsom *museet*, *stedet*, *her*, *der* eller lignende. Nationalmuseet introduceres ”forfra” i hvert modul. Senere i modulet kan der dog optræde substitution, men denne substitution bidrager kun til den lokale kohæsion, ikke den globale.

Konnektiver, herunder konjunktioner, optræder normalt heller ikke mellem moduler.

Sammenfattende kan siges, at det i høj grad giver mening at tale om kohærens og kohæsion i hypertexter. Dog bør kohærens opfattes som et landkort over teksten i stedet for en rød tråd gennem den. I forbindelse med hypertexter er det interessant at undersøge global kohærens og kohæsion i modsætning til lokal, som svarer til kohærens og kohæsion i lineære tekster. De globale, kohærensskabende midler i hypertexter er i høj grad af metakommunikativ art, og de er således markant anderledes end i lineære tekster, hvor der bortset fra indholdsfortegnelser normalt ikke optræder megen hjælp til orientering og navigation. Global kohæsion bliver normalt afvist i forbindelse med hypertexter, men optræder faktisk, dog i mindre omfang end i lineære tekster. De dominerende kohæusive midler er rekurrens samt brugen af samme tempus og deiksis, men også definit artikel anvendes undertiden, selv om introduktionen af entiteten er sket i et andet modul. Andre globale, kohæusive midler optræder sjældent.

6. Referencer

- Beaugrande, Robert-Alain & Dressler, Wolfgang U. 1981: *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Berk, Emily & Devlin, Joseph 1991 (eds): *Hypertext / Hypermedia Handbook*. New York: McGraw-Hill Publishing Company.
- Bernhardt, Lise & Knoth, Tine Woergaard 2001: "Mentale rum og kohærens". *Hermes* 26: 137-150.
- Bittner, Johannes 2003: *Digitalität, Sprache, Kommunikation. Eine Untersuchung zur Medialität von digitalen Kommunikationsformen und Textsorten und deren varietätenlinguistischer Modellierung*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Carter, Locke 2003: "Argument in hypertext: Writing strategies and the problem of order in a nonsequential world". *Computers and Composition* 20.1. Amsterdam: Elsevier. 3-22.
- Freisler, Stefan 1994: „Hypertext – eine Begriffsbestimmung“. *Deutsche Sprache* 22: 19-50.
- Greimas, Algirdas Julien 1971: *Strukturelle Semantik*. Braunschweig: Friedr. Vieweg + Sohn.
- Heinemann, Wolfgang & Viehweger, Dieter 1991: *Textlinguistik. Eine Einführung*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Kuhlen, Rainer 1991: *Hypertext. Ein nicht-lineares Medium zwischen Buch und Wissensbank*. Berlin: Springer-Verlag.
- Linke, Angelika & Nussbaumer, Markus & Portmann, Paul R. 1996: *Studienbuch Linguistik*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Parunak, H. Van Dike 1991: "Ordering the Information Graph". Berk, Emily & Devlin, Joseph (eds.): *Hypertext / Hypermedia Handbook*. New York: McGraw-Hill Publishing Company. 299-325.
- Schmitz, Ulrich 1997: „Schriftliche Texte in multimedialen Kontexten“. Weingarten, Rüdiger (ed.): *Sprachwandel durch Computer*. Opladen: Westdeutscher Verlag. 131-158.
- Slatin, John M. 1991: "Reading Hypertext: Order and Coherence in a New Medium". Delany, Paul & Landow, George P. (eds.): *Hypermedia and literary studies*. Cambridge: MIT Press. 153-169.
- Sperber, Dan & Wilson, Deirdre 1986: *Relevance. Communication and Cognition*. Oxford: Basil Blackwell.
- Storrer, Angelika 1999: „Kohärenz in Text und Hypertext“. Lobin, Henning (ed.): *Text im digitalen Medium. Linguistische Aspekte von Textdesign, Texttechnologie und Hypertext Engineering*. Opladen: Westdeutscher Verlag. 31-65.
- Storrer, Angelika 2000: „Was ist „hyper“ am Hypertext?“. Kallmeyer, Werner (ed.): *Sprache und neue Medien*. Berlin: Walter de Gruyter. 222-249.

- Storrer, Angelika 2002: "Coherence in text and hypertext". *Document Design* 3(2). Amsterdam: Benjamins.
- Storrer, Angelika 2003: „Kohärenz in Hypertexten“. *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 31.2: 274-292.
- Vater, Heinz 2001: *Einführung in die Textlinguistik. Struktur und Verstehen von Texten*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Weingarten, Rüdiger 1997: „Textstrukturen in neuen Medien: Clusterung und Aggregation“. Weingarten, Rüdiger (ed.): *Sprachwandel durch Computer*. Opladen: Westdeutscher Verlag. 215-237.